

KS. STANISŁAW BISTA

PRZYCZYNEK DO HISTORII GENEZY DEKRETU SOBORU TRYDENCKIEGO O SEMINARIACH DIECEZJALNYCH

Kryzys formacji kapłańskiej, jaki wystąpił u schyłku średniowiecza i na początku czasów nowożytnych, był zjawiskiem ogólnokościelnym. W miarę przedłużania i zaogniania się tego kryzysu, który przyczynił się do upadku dawnego znaczenia stanu duchownego oraz tradycyjnego dla niego szacunku i spowodował katastrofalny spadek powołań kapłańskich, zaczęło narastać około połowy XVI w. w episkopatach poszczególnych krajów katolickich przekonanie o konieczności gruntownej reformy systemu kształcenia i wychowania kleru diecezjalnego. Wśród projektów, które wysuwano w tej materii, najczęściej spotykanym był postulat powołania do życia nowego zakładu naukowo-wychowawczego dla duchowieństwa, który określano mianem seminarium. Seminarium miało spełniać rolę instytucji gwarantującej stały napływ dobrze przygotowanych i starannie wyselekcjonowanych kandydatów do stanu kapłańskiego.¹

Do episkopatów krajowych, które lansowały ideę seminarium, trzeba również zaliczyć episkopat polski. Zajął się on bowiem tą sprawą na synodzie prowincjalnym odbytym w Warszawie w dniu 4 marca 1561 r.² pod przewodnictwem ówczesnego prymasa Polski, arcybiskupa gnieźnieńskiego, Jana Przeramskiego.³

Pierwotnie synod prowincjalny został zwołany do Piotrkowa na dzień 3 lutego 1561 r.⁴ Celem lepszego przygotowania obrad synodalnych prymas odroczył jego otwarcie o jeden miesiąc i przeniósł go do Warszawy⁵, przesyłając równocześnie rządcom swoich diecezji sufraganalnych obszerny okólnik pt. „*Articuli, de quibus in prox. synodo deliberandum*

¹ Por. H. Jedin, *Die Bedeutung des Tridentinischen Dekretes über die Priesterseminare für das Leben der Kirche*. W: *Theologie und Glaube* 54 (1964) 184—191; tenże, *Domschule und Kolleg. Zum Ursprung der Idee des Trienter Priesterseminars*. W: *Trienter Theologische Zeitschrift* — 67. Jahrgang Pastor Bonus (1958) 210—218.

² „*Uchwały synodu prowincjonalnego warszawskiego z r. 1561. Sinodus provincialis acta Varsszavie III Martii anno 1561*” (*Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w XVI w.* Zebrał B. Ulanowski. W: *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 1, Kraków 1895, 456—465 — w dalszym ciągu artykułu będzie stosowany skrót: MUS).

³ Pisownię nazwiska prymasa Jana podano wg B. Ulanowskiego. Zob. MUS, 456.

⁴ Por. J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Zródła i studia krytyczne*, t. 7. *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty*, Poznań 1952, 63—65.

erit, per Rmum dnum Archiepiscopum porrecti,⁶ który zawierał propozycje odnośnie porządku obrad zamierzonego synodu. Jedną z propozycji dotyczyła szukania sposobu zaradzenia wielkiemu brakowi wystarczającej ilości kapłanów, nekającymu kościoł lokalny w Polsce, i związanemu z nim zagrożeniu dobra duchowego wiernych.

Prymas przedstawił we wspomnianej propozycji dwa warianty rozwiązania palącego problemu formacji kapłańskiej. Polecił on mianowicie, aby zastanowiono się, po pierwsze, nad możliwością wprowadzenia nowego zakładu przeznaczonego dla przygotowania kandydatów do stanu kapłańskiego, który nazwał *seminarium aliquod Cleri*, po drugie, nad celowością zakładania w ważniejszych miastach kolegiów jezuitów, które — jego zdaniem — mogłyby odegrać wielką rolę w tej dziedzinie. Równocześnie polecił, aby obmyślano sposoby zabezpieczenia bytu materialnego tych zakładów i studiującej w nich młodzieży.⁷

Sugestie wysunięte przez prymasa Jana Przeramskiego sprawiły, że problem formacji kapłańskiej stał się nie tylko przedmiotem dyskusji w kręgach duchowieństwa polskiego,⁸ ale — co ważniejsze — znalazł swoje odbicie w statutach synodu prowincjalnego. Na 31 bowiem statutów synodalnych, uchwalonych na synodzie, aż 3 poświęcono temu zagadnieniu, mianowicie statuty 20—22.⁹

Synod prowincjalny w Warszawie z 1561 r. postanowił w odmienny, ale w istotnym punkcie bardzo zbliżony do stanowiska prymasa sposób rozwiązać palący problem kryzysu formacji kapłańskiej i związanego z nim niedoboru wystarczającej dla zaspokojenia potrzeb duszpasterskich liczby kapłanów. W 20. i 22. statucie synodalnym nakazał on bowiem biskupom przeprowadzenie reformy istniejących na terenie Polski szkół kościelnych, tj. szkół katedralnych, kolegiackich i parafialnych, zobowiązując również biskupa krakowskiego do zreformowania Uniwersytetu Jagiellońskiego i biskupa poznańskiego do podtrzymania działalności Kolegium Lubrańskiego; równocześnie nałożył na biskupów obowiązek zatroszczenia się o odpowiednią kadre naukową dla tych szkół i zapewnienia im środków materialnych niezbędnych dla ich prawidłowego funkcjonowania.¹⁰

⁵ Por. tamże, 65; ks. S. Wysocki, *Statuta Seminarium poznańskiego z ostatnich dziesięć lat przed wprowadzeniem doń Misyonarzy*. W: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu. Wydawnictw serya II. Poszyt 4/1. Rozprawy, Poznań 1918, 91.

⁶ B. Ulanowski, *Acta capitulorum saec. XVI selecta*, n. 557 (Acta Historica, t. 13, Kraków 1908, 174—176).

⁷ „Cum tanta sit inopia Sacerdotum et Clericorum, ut multae Ecclesiae desertae sint, non sine magno animarum periculo, Sacerdotia quoque minora redditibus aversis extincta, quaerenda via erit, qua seminarium aliquod Cleri institui possit et respiciendum, an non expedit Collegia Societatis Jesu in celebri locis instituere; ex quorum integritate doctrina et miro instituendae juventutis compendio, ingentem profectum ad pietatem venire vidimus, et unde sumptus et ad ducendos et alendos petendus sit”. Tamże (175).

⁸ Propozycje prymasa Jana Przeramskiego, w tym również propozycja dotycząca sposobu zaradzenia niedostatkom kadrowym duchowieństwa polskiego znalazły się na porządku obrad synodu diecezjalnego odbytego 13 stycznia 1561 r. w Poznaniu pod przewodnictwem biskupa poznańskiego Andrzeja Czankowskiego. Por. ks. S. Wysocki, dz. cyt., 91—93. — Akta synodu poznańskiego wydał ks. Jabczyński w *Archiwum Teologiczne*, t. 2, Poznań 187, 216—226; 359—368.

⁹ Zob. MUS, 457—465.

Nakazy synodu warszawskiego skierowane pod adresem rządców diecezji wskazują na to, że chciał on wprowadzić w życie dekret Soboru Trydenckiego z dnia 17 czerwca 1546 r. dotyczący reaktywacji średnio-wiecznych szkół kościelnych.¹¹ Ale na tym synod nie poprzestał. Zobowiązał on bowiem w 21. statucie synodalnym każdego ordynariusza do erekcji na terenie swojej diecezji nowego zakładu przeznaczanego dla przygotowania kandydatów do stanu kapłańskiego:

*„Ut autem scholares stimulis quibusdam ad studia allicerentur, statuit haec sacra sinodus, ut Rmi dni loci ordinarii in aliquo loco dioecesis suarum commodiori, collegia instituerent, in quibus certo (numero) scholarium de victu et amictu providerent, ac stipendiis certis illos, qui ingenio et diligentia in discendo praestarent, contentarent, ex quorum numero aliqui successive iuxta uniuscuiusque aetatem et qualitatem ad sacros ordines promoveri et post susceptos ordines ad officia, et munia ecclesiastica obeunda provehi debebunt. Hac enim ratione certum seminarium idoneorum clericorum haec sacra sinodus futurum sperat”.*¹²

Uchwalenie powyższego statutu synodalnego stawia episkopat polski w rzędzie tych, którzy w ówczesnym krytycznym dla Kościoła i stanu duchownego okresie przejęli się na serio myślą o konieczności gruntownej reformy formacji kapłańskiej. Statut ten przypomina zwłaszcza dekret XI. tzw. „*Reformatio Angliae*” kardynała Reginalda Pole, która stanowiła zrewidowaną i powiększoną wersję uchwał powziętych w dniu 10 lutego 1556 r. na synodzie legackim w Londynie odbytym pod jego

¹⁰ 20. „Ut autem certum seminarium clericorum et sacerdotum, quorum inopia, maxime hoc tempore, ecclesia laborat, constituatur, decrevit haec sacra sinodus, ut scholae, quae sunt seminaria virtutum, religionisque catholicae incolumitas sine studiorum auxilio nequaquam durare potest, in universum omnes tam particulares, quam etiam universale studium Crac. reformentur. Imprimis itaque universale studium Crac. iuxta dispositionem statutorum Rmus dnus episcopus Crac. unacum suo venerabili capitulo pro sua prudentia reformet, ceteri vero Rmi dni loci ordinarii scholas particulares tam circa metropolitanas, cathedrales et collegiatis ecclesias, quam etiam in parochialibus ecclesiis reformare curent, ac dominos scholasticos aut illos praelatos, ad quos de iure vel ex erectione aut fundatione provisio scholarum pertinet, providere magistros et praeceptores honestis salariis, praesertim si habeant praelaturas suas bene dotatas, compellant, sique aliqua dotatio antiqua particularibus scholis per parochos ecclesiarum fuerit adempta, per visitatores suos illam dotationem restituere mandent”.

22. „Speciatim vero sacra sinodus Rmum dnum episcopum Poznaniensem modernum admonet, ipsique iniungit, ut collegium et scholam circa cathedralem ecclesiam Poznaniensem diligentem et accuratius provideat, utilem, piam, atque saluberrimam collegii Poznaniensis fundationem et structuram, quam fecit Rmus dnus Iohannes Liubrancius antecessor suus, ut promoveat atque manu teneat; labefactarique per negligentiam non sinat, et summam capitalem pecuniarum, quam tulit et levavit ex oppido Stawiszin in bonis aliquibus, ubi tuto obligari possit, inscribi et obligari curet, aut saltem in manibus dnorum capituli sui illam intra trimestre una cum censibus retentis reponat et consignet et ordinationem ipsam collegii praefati, quoad fieri potest, meliorem et utiliorem ex certa assignatione proventuum mensae suae efficere studeat, pro ecclesiae et Reipublicae amore” (MUS, 461—462).

¹¹ Sessio V. Decretum secundum: super lectione et praedicatione (*Concliorum Oecumenicorum Decreta*. Ed. Centro di Documentazione Istituto per le Scienze Religiose — Bologna. Curantibus J. Alberigo — P. P. Joannou — C. Leonardi — P. Prodi. Consultante H. Jedin, Basileae — Barcinone — Friburgi — Romae — Vindobonae 1962², 643—646).

¹² MUS, 461.

przewodnictwem.¹³ Wprawdzie w statucie polskim nie zostały tak precyzyjnie określone zręby organizacyjne i podstawy egzystencji materialnej nowej instytucji naukowo-wychowawczej kleru diecezjalnego, określonej mianem seminarium — jak to miało miejsce w *Reformatio Angliae* — niemniej jednak znajduje się w nim to samo istotne dla całej sprawy postanowienie, mianowicie nakaz erekcji nowej szkoły kleryckiej w każdej diecezji. Poprzez to postanowienie synod warszawski opowiedział się zdecydowanie za koniecznością szukania nowych dróg w dziedzinie formacji kapłańskiej, a nie tylko za zwykłą reaktywizacją dawnych instytucji naukowo-wychowawczych dla duchowieństwa. Innymi słowy poszedł on tą samą drogą, którą w dwa lata później obrał Sobór Trydencki. Sobór bowiem nie znosząc dawnych szkół dla duchowieństwa, nakazał erekcję seminariów w każdej diecezji.¹⁴

Uchwała synodu prowincjalnego Jana Przerambskiego zasługuje niewątpliwie na większą niż dotychczas uwagę. Nie wykluczając możliwości istnienia wpływów ościennych na tę uchwałę,¹⁵ zwłaszcza dekretu kardynała Reginalda Pole¹⁶, stwierdzić trzeba, że jest ona konkretną próbą nadania realnego kształtu idei seminarium na terenie całego kościoła lokalnego w Polsce, tak jak to zrobił londyński synod w odniesieniu do Anglii. Dlatego należy ją uznać za jedno z najważniejszych źródeł dotyczących genezy dekretu Soboru Trydenckiego o seminariach diecezjalnych. Nie zmniejsza jej znaczenia fakt, że „ustawa ta” — co z żalem stwierdza jeden z historyków Kościoła w Polsce — „jak tyle innych praw w Polsce, pomieszczona w Kodeksach, nie weszła jednakowoż w życie”¹⁷ — podobnie zresztą, jak uchwała synodalna kardynała Reginalda Pole.¹⁸ Jedna i druga jednakże wywarły swój wpływ na późniejszą legislację soborową.

Idea zmarłego w 1558 r. kardynała angielskiego oddziaływała na ojców soboru trydenckiego w formie słowa drukowanego, ponieważ jego *Reformatio Angliae* ujrzała światło dzienne w Rzymie w 1562 r.,¹⁹ a więc w czasie trzeciej i ostatniej fazy obrad soborowych, podczas której zajęto się również reformą formacji kapłańskiej. Myśl natomiast zawarta w statucie warszawskiego synodu prowincjalnego z 1561 r. znalazła na soborze trydenckim swojego reprezentanta w osobie biskupa przemyskiego Walentego Herboltha,²⁰ delegata króla polskiego Zygmunta Augusta na

¹³ Mansi 33; 1029—1031. — Szczegółowe omówienie XI. dekretu „*Reformatio Angliae*” zob. w pracy J. A. O'Donohoe, *Tridentine Seminary Legislation. Its sources and its formation*, Louvain 1957, 89—120.

¹⁴ Por. Sessio XXIII. Decreta super reformatione. Can. I—XVIII (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta...*, 720—729).

¹⁵ Por. ks. S. Wysocki, dz. cyt., 91.

¹⁶ Chociaż pierwsze wydanie „*Reformatio Angliae*” ukazało się w Rzymie dopiero w 1562 r. (J. A. O'Donohoe, dz. cyt., 134, przyp. 57) nie można wykluczyć ewentualnej znajomości statutów legackich kardynała Pole z 1556 r. w polskich kołach kościelnych.

¹⁷ Ks. S. Wysocki, dz. cyt., 93—94. Por. również J. Łukasiewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. 1, Poznań 1849, 77.

¹⁸ Por. J. A. O'Donohoe, dz. cyt., 93.

¹⁹ Por. tamże, 93 i 134, przyp. 57.

²⁰ Pisownię nazwiska biskupa przemyskiego podano wg B. Ulanowskiego. Zob. MUS, 456.

tenże sobór.²¹ Biskup Walenty bowiem, który uczestniczył w synodzie warszawskim,²² został powołany w dniu 12 lutego 1563 r.²³ w skład komisji soborowej dla opracowania dekretu o odnowie stanu kapłańskiego.²⁴ Komisja ta, której pierwsze posiedzenie odbyło się w rezydencji biskupa przemyskiego,²⁵ w opracowanym przez siebie projekcie dekretu zamieściła również postulat dotyczący obowiązku erekcji nowego zakładu naukowo-wychowawczego dla kleru diecezjalnego, tj. seminarium, w każdej diecezji. Postulat ten po dłuższej debacie soborowej przybrał w dniu 15 lipca 1563 r. postać uchwały znanej powszechnie pod nazwą: dekret Soboru Trydenckiego o seminariach diecezjalnych.²⁶ W tekście dekretu znajdują się słowa:

„...ut hoc collegium Dei ministorum
perpetuum seminarium sit...”²⁷,

które przypominają słowa statutu synodu polskiego z 1561 r.:

„Hac enim ratione certum seminarium idoneorum clericorum
haec sacra sinodus futurum sperat”.²⁸

Uchwała warszawskiego synodu prowincjalnego z 1561 r. jest jednym z dowodów na to, że kościół lokalny w Polsce nie był tylko biernym receptorem idei wypracowanych przez innych i nie pozostawał zawsze w tyle za innymi — jak to się często przypuszcza — ale potrafił się znaleźć w czołówce reformatorskiej myśli kościelnej. Jest ona bowiem jedyną znaną dotąd obok dekretu XI. *Reformatio Angliae* próbą globalnego, a zarazem nowatorskiego rozwiązania tak ważnego i tak bardzo bolesnego w XVI w. problemu kryzysu formacji kapłańskiej w skali całego kościoła lokalnego. Z tego właśnie względu należy żałować, że statut 21. synodu prymasa Jana Przeramskiego pozostał — poza Polską oczywiście — do tej pory nieznany.²⁹

²¹ Por. T. Silnicki, *Sobory Powszechne a Polska*, Warszawa 1962, 146.

²² MUS, 456.

²³ Wbrew temu, co utrzymuje J. A. O'Donohoe (dz. cyt., 127—129), datę powołania komisji można z całą dokładnością ustalić na podstawie Conc. Trid. 9, 399, gdzie właśnie jest wyraźnie podana.

²⁴ Cały imienny skład komisji zestawiał J. A. O'Donohoe, dz. cyt., 128—129.

²⁵ Conc. Trid. 2, 832.

²⁶ Por. ks. S. Bista, *Zarys rozwoju instytucji naukowo-wychowawczych kleru diecezjalnego*. W: Śląskie Studia Historyczno-teologiczne 1 (1968) 58.

²⁷ Sessio XXIII. Decreta super reformatione. Can. XVIII (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta...*, 727).

²⁸ MUS, 461.

²⁹ Uchwał synodu prowincjalnego z 1561 r. nie cytują tak znakomici znawcy zagadnienia genezy dekretu Soboru Trydenckiego o seminariach diecezjalnych, jak H. Jedin i J. A. O'Donohoe, którzy skrzętnie zestawili najmniejsze nawet wzmianki na ten temat, nie mówiąc już o starszych autorach, jak np. A. Degert, *La question des séminaires au concile de Trente*. W: *Études* 127 (1911) 617—637.

PARVULUM ADMINICULUM HISTORIAM GENESIS DECRETI CONCILII
TRIDENTINI DE SEMINARIIS CONDENDIS SPECTANS

Summarium

Synodus provincialis convocatus Varsaviae die 4 Martii anno 1561 ab archiepiscopo Gnesnensi et primate Poloniae Joanne Przerambski statuit in suo 21. decreto, ut collegia in unaquaqua dioecesi instituerentur, quae tanquam „seminarium idoneorum clericorum“ a synodalibus patribus considerata sunt. Verba ac litterae decreti synodi Varsaviensis — adhuc extra Poloniam ignotum — eorumque analysis comprobatur, quod episcopus Regni Polonici similem conatum cepit, qui primum in 11. decreto „Reformationis Angliae“ cardinalis Reginaldi Pole elaboratus et postea in conficiendo decreto Concilii Tridentini de seminariis condendis mutatis mutandis receptus fuerat. Qua de causa hoc decretum synodale inter fontes ad praeformationem supra memorati decreti Tridentini pertinentes adnumerandum est.